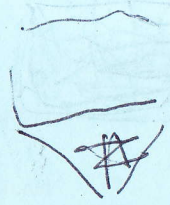

Ա-22

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԳԵՂԱՄ ԳՐԻՇԱՅԻ ԱԶԱՏՅԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱ-ՄԻՐԻԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(1966-1976թթ.)

Է.00.02 «ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ»

մասնագիտությամբ

պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման
ատենախոսության

ՍԵՂԱԳԻՐ

Handwritten notes in Armenian:
Կատարվել է 1976 թ. 12.15
Պրոֆ. Կարոյանի պատմությամբ
Պրոֆ. Կարոյանի պատմությամբ

ԵՐԵՎԱՆ – 2007

22-12

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

պատմական գիտությունների դոկտոր՝
Ա. Պ. Փոլադյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

պատմական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆ.՝ Վ. Ա. Բայբուրդյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

պատմական գիտությունների թեկնածու
Ս. Ա. Մանուկյան

Խ. Աբովյանի անվան հայկական
պետական մանկավարժական
համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2007թ. հունիսի 18-ին, ժ. 15:00-ին, ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական աստիճաններ շնորհող ՀՀ ԲՈՅ-ի ՕՕԶ մասնագիտական խորհրդի նիստում (հասցե՝ 0019, Երևան, Մարշալ Բաղդասյան պող., 24 գ):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2007թ. մայիսի 17-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար
պատմական գիտությունների թեկնածու՝

Ա. Կ. Շաքարյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

1. ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1966–1976թթ. խորհրդա–սիրիական հարաբերությունների ուսումնասիրությունն ունի քաղաքական կարևորություն և գիտական արդիականություն:

Սառը պատերազմի շրջանում, երկբևեռ աշխարհի պայմաններում, ԱՄՆ–ի և ԽՍՀՄ–ի զլխավորած խմբավորումների միջև դիմակայությունն ու հակամարտության խորացումն իր ուղղակի անդրադարձն էր ունենում Մերձավոր Արևելքում, ներառելով նաև ԽՍՀՄ–ի և նրա տարածաշրջանային դաշնակիցների միջև հարաբերությունները:

Խորհրդա–արաբական հարաբերությունների բաղկացուցիչը համարվող խորհրդա–սիրիական հարաբերությունների ուսումնասիրվող շրջանն իրավամբ կարել է համարել դրանց սերտացման ամենադինամիկ փուլից մեկը:

Սառը պատերազմի այդ շրջանում ԽՍՀՄ–ը հատուկ ուշադրություն էր դարձնում Մերձավոր Արևելքում Սիրիայի հետ հարաբերությունների զարգացմանը:

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է վերոնշյալ շրջանում Սիրիայի և ԽՍՀՄ–ի միջև քաղաքական, ռազմական, տնտեսական ու մշակութային հարաբերությունների համակարգային ուսումնասիրության կարևորությամբ:

Խորհրդա–սիրիական հարաբերությունների վերոնշյալ ժամանակահատվածի քննությունը արժեքավոր է նաև այն հանգամանքով, որ հենց այդ շրջանում գործնականում և ամբողջական իրագործվեցին երկու երկրների միջև նախկինում կնքված պայմանագրերը, և այդ հարաբերությունները դրվեցին որակական նոր հարթության վրա:

Թեմայի ուսումնասիրությունը կարևոր է նաև ուսումնասիրվող շրջանում խորհրդային Միության մերձավորարևելյան հակամարտության նկատմամբ տարվող քաղաքականության առավել ճիշտ ընկալման առումով:

Խորհրդա–սիրիական հարաբերությունների վերլուծությունն օգտակար է ԽՍՀՄ–ի փլուզումից հետո ռուս–սիրիական հարաբերություններում տեղ գտած փոփոխությունների արժեքավորման և գնահատման տեսանկյունից:

2. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ատենախոսության թեման ընտրվել է 1966–1976թթ. խորհրդա–սիրիական հարաբերությունների զարգացման և դրանց առանձնահատկությունների հետազոտման անհրաժեշտությունից: Ելնելով դրանից, հեղինակն իր առջև խնդիր է դրել ուսումնասիրել հետևյալ առանցքային հարցերը:

- Գիտարկել 1966-1970թթ. Սիրիայում ծախսաասականների իշխանության շրջանում խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների սերտացման նախադրյալներն ու զարգացման ուղղությունները:
- Գոյություն ունեցող սկզբնաղբյուրների և այլ նյութերի հիման վրա ուսումնասիրել 1966-1976թթ. խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների հիմնական ուղղությունները և զարգացման հիմնական առանձնահատկությունները:
- Յետազոտել այդ հարաբերությունները միջազգային, այդ թվում նաև տարածաշրջանային զարգացումների ու քաղաքական գործընթացների համատեքստում:
- Անդրադառնալ ուսումնասիրվող շրջանում Սիրիայի Արաբական Հանրապետությանը ԽՍՀՄ-ի ցուցաբերած ռազմական աջակցությանը:
- Լուսաբանել ԽՄԿԿ և Արաբական սոցիալիստական վերածննդի՝ Բասս կուսակցության միջև հաստատված համագործակցությունը և դրա անդրադարձը երկու երկրների միջպետական հարաբերությունների վրա:
- Ուսումնասիրել 1970թ. Հաֆեզ Ասադի իշխանության գալուց հետո խորհրդա-սիրիական հարաբերություններում տեղ գտած տեղաշարժերը:
- Քննարկել ուսումնասիրվող շրջանում Սիրիայում ընթացող սոցիալ-տնտեսական գործընթացներում ԽՍՀՄ-ի մասնակցությունը:
- Ուսումնասիրել վերոնշյալ շրջանում խորհրդա-սիրիական մշակութային և գիտակրթական կապերի զարգացման առանձնահատկությունները:

3. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների առանձին հինախնդիրներ քննարկվել են խորհրդային և արևմտյան որոշ հեղինակների աշխատություններում: Սույն աշխատանքում փորձ է արվել համակողմանիորեն, ամբողջական կերպով և նորովի ներկայացնել 1966-1976թթ. խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների զարգացման առանձնահատկությունները:

Ներկա աշխատությունն իր բովանդակությամբ և հարցադրումներով հայ արևելագիտության մեջ առաջին ուսումնասիրությունն է, որտեղ փորձ է արվում, համադրելով խորհրդային, արևմտյան և արաբական տեսակետները, համակողմանիորեն վերլուծել ուսումնասիրվող շրջանում խորհրդա-սիրիական քաղաքական, ռազմական, տնտեսական և մշակութային հարաբերությունները և բացահայտել դրանց զարգացման օրինաչափություններն ու յուրահատկությունները:

4. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

Ժամանակագրական առումով ատենախոսությունն ընդգրկում է 1966-1976թթ. ժամանակահատվածը: 1966թ. հեղափոխության արդյունքում Սիրիայում իշխանության եկավ Արաբական սոցիալիստական վերածննդի՝ Բասս կուսակցության ծախսակողմյան թևը, որն ընդունեց քաղաքական նոր հայեցակարգ, որի հիմքում ընկած էր «գիտական հիմքի վրա սոցիալիստական հասարակության» կառուցումը: Չախսաասականների իշխանության գալուց հետո Բասսի քաղաքական գործիչների վրա զգալի էր ԽՍՀՄ-ի, մասնավորապես Կոմունիստական կուսակցության գաղափարախոսության ազդեցությունը: Վերոնշյալ հեղաշրջումից հետո ԽՍՀՄ-ի առջև նոր հնարավորություններ բացվեցին Սիրիա ներթափանցելու համար: ԽՍՀՄ-ի հետ տնտեսական համամագործակցության հետևանքով Սիրիայում իրագործվեցին մի շարք տնտեսական ծրագրեր: 1966-1976թթ. խորհրդա-սիրիական հարաբերությունները դրվեցին որակական նոր հարթության վրա, որը նշանակում էր նոր փուլ խորհրդա-սիրիական բազմակողմանի հարաբերություններում:

5. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Ուսումնասիրության մեթոդաբանական հիմքում դրված է պատմականության և գիտական օբյեկտիվության սկզբունքը: Աշխատանքում օգտագործվել են պատմա-համեմատական և պատմա-վերլուծական քննության մեթոդները, որոնք հնարավորություն են ընձեռում դիտարկել ատենախոսության մեջ քննարկված խնդիրները մեկ ամբողջական համակարգում:

6. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ և ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության մեջ առաջ քաշվող հիմնադրույթները, մեկնաբանություններն ու եզրահանգումները կարող են օգտագործվել ռուս-արաբական հարաբերություններին, ինչպես նաև սառը պատերազմի դարաշրջանին առնչվող ուսումնասիրություններում և դասախոսություններում:

Աշխատության դրույթները կարող են օգտակար լինել նաև միջպետական հարաբերություններին առնչվող հետազոտությունների և պետական մարմինների համար վերլուծական նյութեր պատրաստելու, ինչպես նաև ռուս-արաբական հարաբերությունների նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքական մոտեցումների ճշգրտման առումով:

7. ԱՇԽԱՍԱՆՔԻ ՓՈՐՉԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԴԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսությունը քննարկվել և հավանության է արժանացել է ԵՊՀ արաբագիտության ամբիոնում և ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի արաբական երկրների բաժնում: Նրա հիմնական դրույթները լուսաբանվել են հեղինակի հրատարակած պատմագիտական հոդվածներում, որոնց ցանկը ներկայացված է սեղմագրի վերջում:

8. ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխատությունը գրվել է հայերեն, ռուսերեն, արաբերեն, անգլերեն և ֆրանսերեն լեզուներով տարաբնույթ աղբյուրների և ուսումնասիրությունների հիման վրա: Հեղինակն աշխատել է Հայաստանի Ազգային, ՀՀ ԳԱԱ Հիմնական և ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի, Դամասկոսի Ասադի անվան, ինչպես նաև Դամասկոսի արաբագիտական հետազոտությունների ֆրանսիական ինստիտուտի գրադարաններում: Ուսումնասիրությանը զգալիորեն նպաստել են հայ և օտարազգի հետազոտողների՝ խնդրո առկա թեմային նվիրված արժեքավոր աշխատությունները, հոդվածները, ինչպես նաև պաշտոնական հրատարակությունները, քաղաքական գործիչների հուշերը, հայտարարություններն ու պարբերականները:

Ուսումնասիրության համար որպես սկզբնաղբյուր են ծառայել Սիրիայի և ԽՍՀՄ կառավարությունների արտաքին քաղաքականությանը, արտաքին առևտրին, ինչպես նաև արաբական արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող փաստաթղթերի ժողովածուները¹, Միավորված Ազգերի Կազմակերպության (ՄԱԿ) տարեգրքերը², Արաբական սոցիալիստական վերածննդի կուսակցության (ԱՍԿԿ) համաժողովների նյութերի ժողովածուները³, Խորհրդային Միության և Սիրիայի առաջնորդների պաշտոնական հայտարարությունների և ելույթների ժողովածուները⁴:

¹ СССР и Арабские страны, 1917-1960, Документы и материалы, М., 1961; Ближневосточный конфликт 1957-1967, из документов архива внешней политики Российской Федерации, Т. II, М., 2003; Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, М., 1946-1948; Внешняя политика СССР и международные отношения, Сборники документов за 1966-1967 гг., М., 1967-1977; Документы внешней политики СССР, М., 1957; Документы внешней политики СССР, М., 1966; СССР и ближневосточное урегулирование, 1967-1986. Документы и материалы, М., 1989; Внешняя торговля СССР за 1918-1940 гг., Статистический обзор, М., 1961; Внешняя торговля СССР за 1966-1976 гг., Статистический обзор, М., 1967-1977; ١٩٧٠-١٩٦٣ الوثائق العربية، بيروت، ١٩٧١; الأمد، حافظ، مجموعة خطب، دمشق، ١٩٧١

² Industrial Development in the Arab Countries, United Nations Publications, New York, 1967; Industrial Development in the Arab Countries, United Nations Publications, New York, 1975; UN Economic Developments in the Middle East 1962-1967, UN Economic Development in the Middle East 1972-1975, New York, 1971; Объединенные Нации. Доклад Ассамблеи ООН, Официальные отчеты, XXII сессия, Нью-Йорк, 1967;

³ Борьба партии Баас за единство, свободу и социализм. Сборник документов. Т. 1-10 Бейрут, 1963-1972; Материалы 9-го общепарабского съезда Баас. Дамаск, 1968; Материалы 12-го общепарабского съезда Баас. Дамаск, 1975; Arab Ba'ath Socialist Party. Regional Leadership. - Organizational Report, Damascus, 1965, Documents of the Middle East, Wash., 1969. فضل عفاش، المجالس الشعبية و النيابية في الوطن العربي، مجلس الشعب السورية ١٩٦٨، ١٩٨٨، دمشق، ١٩٨٨

⁴ Брежнев Л.И. «КПСС в борьбе за единство всех революционных и миролюбивых сил», М., 1972; Брежнев Л.И. «О внешней политике КПСС и Советского государства. Речи и статьи». М., 1975; Громыко А.А. Выступления на

Мյուս կարևոր աղբյուրը խորհրդային, արաբական և արևմտյան զանազան պարբերականներն են, որոնցից հարկ է նշել ԱՍԿԿ-ի պաշտոնական մարմին «Ալ-Բասսը», կառավարական հրատարակություններ «Աս-Սաուրան» և «Թիշրինը», «Ալ-Սիրամը», արևմտյան և խորհրդային պարբերականներ “Внешняя торговля”, “За рубежом”, “Культура и жизнь”, “Новое время”, “Financial Times”, “Events”, “New-York Times Magazine”, “Middle East Journal”, որոնցում տեղ են գտել Սիրիայի և ԽՍՀՄ նախագահների, կառավարությունների և պետական բարձրատիժան պաշտոնյաների հայտարարություններն ու խորհրդա-սիրիական տարբեր համաձայնագրեր՝ համապատասխան մեկնաբանություններով:

Ատենախոսության մեջ բարձրացվող տարբեր հարցերի լուսաբանմանը մեծապես նպաստել են հայ արաբագետներ Ն. Հովհաննիսյանի, Ռ. Կարապետյանի, Պ. Սարաջյանի, Գ. Գրիգորյանի մեկնադրություններն ու հոդվածները⁵:

Խորհրդա-արաբական, մասնավորապես խորհրդա-սիրիական տնտեսական, քաղաքական և մշակութային կապերի քննությանը, ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ի՝ մերձավորարևելյան հակամարտության նկատմամբ տարվող քաղաքականության հետազոտմանը մեծապես նպաստել են խորհրդային հեղինակների արժեքավոր աշխատությունները, որոնցից հարկ է նշել Փիր-Բուդագովայի, Վ. Վավիլովի, Վ. Վիկտորովի, Ե. Պրիմակովի, Գ. Միրսկիի Ս. Իվանովի, Վ. Ախմեդովի, Ա. Ֆիլոնիկի, Վ. Տյագուտենկոյի, Ա. Բելուտովի և այլոց ուսումնասիրությունները⁶:

XXI, XXII, XXIV, XXV, XXVIII-XXXI сессиях Генеральной Ассамблеи ООН. «Правда», 229.09.66; Косыгин А.Н. Заявление правительства СССР об основных вопросах внутренней и внешней политики СССР, - «Правда», 4.08.66; Хафиз Асад, речей. Дамаск, 1971-1981; Хафез Асад, Мир глазами Президента Сирии Хафеза Асада, сборник речей и выступлений Отв. ред. и сост. В. М. Ахмедов и д. Рос. акад. наук. Ин-т востоковедения М., 2000; ١٩٧١، الأمد، حافظ، مجموعة خطب، دمشق، ١٩٧١

⁵ Հովհաննիսյան Ն., Սարգսյան Հ., Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում (1917-1946), Երևան, 1975, Հովհաննիսյան Ն., Լիբանանյան ճգնաժամը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը, Երևան, 1982, Կարապետյան Ռ., Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն, Երևան, 2003, Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1967-1996թթ., Երևան, 2000, Սարաջյան Պ., Արաբական Արևելքի կոնունիստական կուսակցությունների համար, Երևան, 1986, Սարաջյան Պ., 1973թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և արաբական առաջադիմական ուժերի դիրքորոշումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հատոր IX, Արաբական երկրներ, Երևան, 1978; Оганесян Н., Образование независимой Сирийской республики, (1939-1946), М., 1968; Григорян Г., Позиция Сирии в ближневосточном конфликте, Ереван, 1989; его же, Позиция левобасистского пуководство САР в ближневосточном кризисе (1967-1970 гг.), Ереван, 1984.

⁶ Пир-Будагова Э. П., Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости (1945-1966), М., 1978; Пир-Будагова Э. П., Концепция “Арабского социализма” в идеологии Партии Арабского Социалистического Возрождения Сирии (ПАСВ), в кн. Проблемы современной советской арабистики I: современные политические и социально-экономические проблемы арабских стран, Ереван, 1988; Փիր-Բուդագովայի Պ., Քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումները Սիրիայում (1962-1970թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ IX, Արաբական երկրներ, Երևան, 1978; Вавилов В.В., Социально-экономические преобразование в Сирии, М., 1972; Викторов В. П., Социально-экономические преобразования в Сирии. (проблемы и перспективы), М., 1968; Примаков Е., История одного сговора: ближневосточная политика США в 70 - е начале 80 - х годов. М., 1985, его же, Анатомия ближневосточного конфликта. М., 1978; Мирский Г. Армия и политика в странах Азии и Африки. М., 1970, его же, Третий мир. Общество, власть армия. М., 1976; Иванов С. А., Межарабская политика Сирии, Том 1, М., 1986; Ахмедов В., Современная Сирия:

Մերձավոր Արևելքի՝ մասնավորապես Սիրիայի ներքին և արտաքին քաղաքականության, տարածաշրջանային քաղաքական և տնտեսական հիմնախնդիրներին, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի՝ արաբական արևելքում տարվող քաղաքականության վելուծության տեսանկյունից օգտակար են եղել արևմտյան, արաբ և հրեա մի շարք հետազոտողների աշխատություններ, որոնցից անհրաժեշտ ենք համարում առանձնացնել Պ. Սիլի, Ջ. Դևլին, Վ. Քվանդտի, Մ. Մաոզի, Ն. Վան-Դամի, Ֆ. Աջամի, Է. Կանովսկու, Ջ. Գլասմանի, Ռ. Յասուվի, Մ. Գոլանի, Կ. Եզաիմի, Ռ. Յիլանի, Ջ. Ժաների հետազոտությունները⁷:

промышленность, рабочий класс, профсоюзы. М., 1991; Филоник А., Аграрные проблемы современной Сирии, М., 1981, его же Некоторые итоги эволюции социальной структуры Сирии, Специальный Бюллетень No 2 (273), М., 1991; Белоусов А., Кризис и распад колониальной системы империализма. Особенности экономического роста развивающихся стран, М., 1970; Тягуненко В.Л., Освободившиеся страны выбирают путь, Международная жизнь, 1968, номер 3, стр. 77-87. Зевин Л.З., Новые тенденции в экономическом сотрудничестве социалистических и развивающихся стран, М., 1970; Макеева Н.П., Платежные балансы развивающихся стран, М., 1973; Рейснер Л.И., Развивающиеся страны; очерк теорий экономического роста, М., 1974; Шпирт А.Ю., Развивающиеся страны: наука, техника, экономический рост, М., 1975; Гетманц М.З., СССР и страны Азии и Африки, М., 1977; Горбатов О.М., Л.Я. Черкасский, Сотрудничестве СССР со странами Арабского Востока и Африки, М., 1973; Готлбер В.М., Экономические проблемы развивающихся стран социалистической ориентации, М., 1973; Максимова М.М., СССР и международное экономическое сотрудничество, М., 1977; Обминский О.Е. Внешнеэкономические связи развивающихся стран, М., 1970; Некрасов А.Я., СССР и развивающиеся страны в ООН, М., 1970; Нихамин С.П., Дипломатия развивающихся стран, М., 1976; Татаровская И.М., Развивающиеся страны в борьбе за мир, М., 1970; Гусаров В.И., Семин Н.С., Страны социализма верные друзья арабских народов, М. 1971; Киселев В.И., СССР и Арабский Восток, М., 1971; Азов В.Н., Рубинштейн Г.И., Внешняя торговля – инструмент мира и взаимовыгодного сотрудничества, М. 1973; Горбатов О.М. Черкасский Л.Я., Сотрудничество СССР со странами Арабского Востока и Африкой, М., 1973; Клековский Р.В., Советско-арабская торговля и перспективы ее развития, История и экономика стран Арабского Востока и Северной Африки, М., 1975; Корнев С.Г., Научные связи Академии наук СССР со странами Азии и Африки, М., 1976; Самыловский И.В., Научные и культурные связи СССР со странами Азии и Африки, М., 1963; Чертков Д.Г., Андреасян Р.И., Можаяв Ю.И., СССР и развивающиеся страны: сотрудничество в области экономики и культуры, М. 1966.

⁷ Devlin F. John. Syria: Modern State in an Ancient land. Boulder, Colorado, 1983; Patrick S., The Struggle for Syria, London 1965; Patrick S., Assad and the Struggle for the Middle East, London 1988; Moshe M. and Avner Y., Syria under Assad, London 1986; Quandt W., Decade of Decisions: American Policy toward the Arab-Israeli Conflict 1967-1976, Berkeley, 1977; Ajami Fouad, Geopolitical Illusions, The Middle East and the Western Alliance, Edited by Steven L. Spiegel, London, George Allen and Unwin, 1982; Kanovsky E., What's Behind Syria's Current Economic Problems?, Tel Aviv: The Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1985; Glassman J., Arms for The Arabs. The Soviet Union and War in The Middle East, Baltimor and London, 1975; Yaasov R., From Encroachment to Involvement. A Documentary Study of Soviet Policy in The Middle East 1945-1973, N-Y-Toronto, 1974; Golan M., The Secret conversations of Henry Kissinger, New-York, 1976; Efazim K., The Soviet Union and Syria, the Asad years, London 1988; Hilan R., Culture et developpement en Syrie Dans les pays retardes, Paris, 1969; Pennar J., The USSR and the Arabs: The Ideological Dimension, London: C. Hurst, 1973.

7. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, որոնցից յուրաքանչյուրը համապատասխանաբար կազմված է ենթաբաժիններից, վերջաբանից և օգտագործված աղբյուրների ու գրականության ցանկից:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅԱՆ մեջ խոսվում է ատենախոսության թեմայի արդիականության, նպատակների ու խնդիրների մասին, հիմնավորվում է նրա տեսական և գործնական նշանակությունը, տրվում է օգտագործված աղբյուրների և գրականության համառոտ տեսությունը, աշխատության մեթոդաբանական հիմքն ու գիտական նորույթը:

Ատենախոսության ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽԸ՝ «ԽՈՐՀՐԴԱ-ՍԻՐԻԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 1966-1976թթ.», անդրադառնում է խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների ձևավորման պատմությանը: Քննության են ենթարկվում ԽՍՀՄ-ի և Սիրիայի միջև քաղաքական հարաբերությունների զարգացման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև համագործակցությունը ԽՍՀՄ և Արաբական սոցիալիստական վերածննդի՝ Բաաս կուսակցության միջև: Ուսումնասիրվում է նաև ԽՍՀՄ-ի Սիրիային ցուցաբերած ռազմական աջակցությունը:

ԳԼԽԻ առաջին ենթաբաժնում՝ «ԽՍՀՄ-ի՝ և Սիրիայի միջև քաղաքական համագործակցության սկզբնավորումը» քննարկվում են մինչև 1966թ. խորհրդա-արաբական, մասնավորապես, խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների ձևավորման նախադրյալները:

1943թ. խորհրդային Միությունը դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց Եգիպտոսի, իսկ 1944թ. նաև Սիրիայի հետ:

2-րդ համաշխարհային պատերազմի շրջանում Սիրիայում մեծ թափ ստացավ ֆրանսիական մանդատի վերացման ուղղված ազգային-ազատագրական շարժումը, որին իր աջակցությունը հայտնեց ԽՍՀՄ-ը:

1946թ. ապրիլի 17-ին անգլո-ֆրանսիական զորքերի դուրս բերմամբ ավարտվեց սիրիական ժողովրդի անկախության համար մղված պայքարը:

1955թ. օգոստոսի 18-ին Սիրիայում նախագահ վերընտրվեց Շուքրի Զուաբլին: Նոր կառավարությունը միջոցներ ձեռնարկեց խորհրդային Միության հետ բարեկամական հարաբերություններն ավելի ամրապնդելու նպատակով: 1955թ. հուլիսի 10-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի հրավերով Մոսկվա ժամանեց սիրիական խորհրդարանական առաջին պատվիրկությունը:

Գլխի երկրորդ ենթաբաժնում՝ «խորհրդա-սիրիական կապերի զարգացումը 1966-1970թթ.» ուսումնասիրվում են ձախբասականների իշխանության գալուց հետո խորհրդա-սիրիական հարաբերությունները, որոնք թևակոխեցին զարգացման նոր փուլ:

1966թ. հեղափոխության արդյունքում Սիրիայում իշխանության եկած «Արաբական սոցիալիստական վերածննդի» կուսակցության ձախակողմյան թևը հռչակեց քաղաքական նոր հայեցակարգ, որի հիմքում ընկած էր «գիտական հիմքի վրա սոցիալիստական հասարակության» կառուցումը:

Սիրիական նոր կառավարության առաջին քայլերից էր երկրի առջև ծառայած տնտեսական և քաղաքական խնդիրները լուծելու նպատակով՝ խորհրդային Միության հետ կապերի ամրապնդումը: Ձախբասականների իշխանության գալուց հետո Բասս-ի քաղաքական գործիչների վրա զգալի էր խՍՀՄ-ի, մասնավորապես Կոմունիստական կուսակցության գաղափարախոսության ազդեցությունը: Վերոնշյալ հեղաշրջումից հետո խՍՀՄ-ի առջև նոր հնարավորություններ բացվեցին Սիրիա ներթափանցելու համար:

1966թ. մայիսին Իսրայելը նոր գործողություններ ձեռնարկեց սիրիա-իսրայելական սահմանում՝ սրելով տարածաշրջանում առանց այդ էլ լարված իրավիճակը: Ստեղծված պայմաններում խորհրդային Միությունը մայիսի 28-ին դատապարտեց Սիրիայի ներքին գործերին միջամտելու փորձերը և հայտարարեց, որ խՍՀՄ-ն չի կարող անտարբեր մնալ իր երկրին հարող տարածաշրջանում խաղաղությանը սպառնացող վտանգին:

Սակայն Իսրայելի սադրանքները շարունակվեցին մինչև 1967թ. հունիսյան պատերազմի սկիզբը: Սիրիա-իսրայելական սահմանային գոտում ընթացող ռազմական գործողությունների առնչությամբ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը՝ Սիրիայի խնդրանքով, գումարեց արտահերթ նիստ, որի ընթացքում խորհրդային Միության պատվիրակությունը ջանքեր էր գործադրում ռազմական գործողությունների դադարեցման համար: Խորհրդային ներկայացուցիչն Իսրայելի գործողությունները գնահատեց որպես բացահայտ ագրեսիա, որը հակասում էր ՄԱԿ-ի կանոնադրությանն ու միջազգային իրավունքի բոլոր նորմերին, մինչդեռ ԱՄՆ-ը փորձում էր իսրայելյան հարձակումները որակել որպես պաշտպանողական գործողություններ:

ԽՍՀՄ-ի ակտիվ գործողությունների արդյունքում ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը 1967թ. նոյեմբերի 22-ին ընդունեց թիվ 242-րդ բանաձևը, որի համաձայն նախատեսվում էր՝ 1. Իսրայելական զորքերի դուրս բերում 1967թ. 6-օրյա պատերազմի ընթացքում գրավված տարածքներից. 2. Տարածաշրջանի ցանկացած պետության տարածքային ամբողջականության և քաղաքական անկախության, ինչպես նաև գոյության իրավունքի ճանաչում: Այդ պետությունների ճանաչված սահմաններում

ապահովության երաշխավորում. 3. Ծովային ազատ երթևեկության ապահովում: 4. Ապառազմականացված զուտիների ստեղծման ճանապարհով երաշխավորել տարածաշրջանի բոլոր պետությունների տարածքային անձեռնմխելիությունը:

1967թ. արաբա-իսրայելական պատերազմից հետո, որը զգալի վնասներ հասցրեց Սիրիայի տնտեսությանն ու զինված ուժերին, խորհրդային Միությունը, Սիրիային համարելով տարածաշրջանում իր հիմնական դաշնակիցներից մեկը, մեծ քանակությամբ մարտական տեխնիկա և սարքավորումներ տրամադրեց սիրիական կառավարությանը:

1968-1970թթ. ընթացքում խորհրդա-սիրիական հարաբերությունները հիմնականում ուղղված էին մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը:

Գլխի երրորդ ենթաբաժնում՝ «խորհրդա-սիրիական քաղաքական հարաբերությունները 1970-1976թթ.», ուսումնասիրվում են խորհրդա-սիրիական քաղաքական հարաբերությունները՝ Յաֆեզ Ասադի իշխանության գալուց մինչև 1976թ. ընկած ժամանակահատվածը:

1970թ. նոյեմբերին Սիրիայում իշխանության եկած Յաֆեզ Ասադը հռչակեց «ուղղիչ շարժումը», որը երկրի ներքին և արտաքին քաղաքական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական կյանքի զարգացման նոր փուլի սկիզբն էր:

Յաֆեզ Ասադի ղեկավարման առաջին տարիներին խորհրդա-սիրիական հարաբերությունները շարունակում էին առաջնային տեղ գրավել երկրի արտաքին քաղաքականության օրակարգում:

Խորհրդա-սիրիական կապերի ամրապնդման գործում մեծ նշանակություն ունեցան 1972թ. երկու երկրների կառավարական պատվիրակությունների փոխադարձ այցելությունները:

1973թ. հոկտեմբերի արաբա-իսրայելական պատերազմից հետո տարածաշրջանում ստեղծված նոր իրադրությունը՝ Եգիպտոսի քաղաքական ուղեգծի փոփոխությունն ու Իսրայելի հետ անջատ համաձայնագիր կնքելու մտադրությունը, 1975թ. Լիբանանում բռնկված քաղաքացիական պատերազմը Սիրիային կանգնեցրին մի շարք բարդ խնդիրների լուծման անհրաժեշտության առջև: Ստեղծված իրավիճակը ստիպեց Սիրիային վերանայել իր արտաքին քաղաքականությունն ու փորձել բարելավել իր հարաբերություններն Արևմուտքի երկրների, մասնավորապես ԱՄՆ-ի հետ:

Սիրիայի արտաքին քաղաքականության մեջ տեղ գտած փոփոխություններն ու ԱՄՆ-ի հետ հարբերությունների բարելավմանն ուղղված գործնական քայլերը բացասական անդրադարձ ունեցան խորհրդա-սիրիական հարաբերությունների վրա:

Գլխի չորրորդ ենթաբաժնում՝ « ԽՍՀՄ-ի ռազմական աջակցությունը Սիրիային 1966-1976թթ.», քննության է ենթարկվում Խորհրդային Միության Սիրիային ցուցաբերած ռազմական աջակցությունը:

1950-ականների կեսերից սկսած Սիրիայի ռազմական հիմնական մատակարարը ԽՍՀՄ-ն էր: Մեծ էր նաև վերջինիս դերը սիրիացի ռազմական մասնագետների պատրաստման գործում, որոնք զինվորական ուսուցում էին ստանում ինչպես Սիրիայում, այնպես էլ ԽՍՀՄ-ի ռազմական ուսումնական հաստատություններում: 1960-ականների կեսերին Սիրիայում աշխատող խորհրդային ռազմական մասնագետների թիվը հասնում էր 150-ի:

1962-1963թթ. ԽՍՀՄ-ը Սիրիային տրամադրեց ԻԼ-28 տեսակի ռմբակոծիչներ և 2544 տիպի երկու ականազերծիչ նավ: 1964-1965թթ. ԽՍՀՄ-ը Սիրիային տրամադրեց S-54Ա տիպի տանկեր, ՄԻԳ-21 տեսակի կործանիչներ, 6 հրթիռակիր ռազմանավ, զրահավոր փոխադրիչ մեքենաներ, հրետանային համակարգեր և այլ տիպի ռազմական տեխնիկա: Խորհրդային ռազմական մատակարարումները մեծապես նպաստեցին Սիրիայի մարտական տեխնիկայի մեծացմանը, ինչը իր հերթին նպաստեց ռազմական ուժերի թվաքանակի ավելացմանը: 1963-1967թթ. երկրի զինված ուժերի թիվն ավելացավ 15.000-ով:

1967թ. արաբա-իսրայելյան 6-օրյա պատերազմի օրերին Սիրիան ԽՍՀՄ-ից և Չեխոսլովակիայից ստացավ 100 ՄԻԳ-21 տիպի կործանիչ: 1967թ. հոկտեմբերին տարբեր տվյալներով օրական 60-90 ռազմական բեռնատար ինքնաթիռներ էին վայրէջք կատարում սիրիական և եգիպտական օդանավակայաններում:

1970-ականների կեսերին Սիրիայում աշխատող խորհրդային ռազմական մասնագետների թիվն արդեն հասնում էր 560-ի:

1974-1976թթ. ԽՍՀՄ-ը Սիրիային տրամադրեց ՄԻԳ-23ՍՍ, ՄԻԳ-21, ՄԻԳ-23Բև և Սու-22 տիպի կործանիչներ, 600 տանկ, 10 Ս-23 տիպի հեռահար թնդանոթ, Կա-25 տիպի 9 ուղղաթիռ և այլ ռազմական տեխնիկա:

Ատենախոսության երկրորդ գլուխը՝ «ԽՈՐՀՐԴԱ-ՍԻՐԻԱԿԱՆ ԱՌԵՎՏՐԱՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՎՈՒՄ 1966-1976թթ.», անդրադառնում է խորհրդա-սիրիական առևտրային, ֆինանսական, տնտեսական և տեխնիկական հարաբերություններին:

Գլխի առաջին ենթաբաժնում՝ «Խորհրդա-սիրիական առևտրատնտեսական համագործակցության ընդհանուր բնույթները», քննարկվում են խորհրդա-սիրիական տնտեսական համագործակցության ընդհանուր դրույթները:

ԽՍՀՄ-ի և Սիրիայի միջև առևտրա-տնտեսական կապերը սկսեցին զարգանալ, հատկապես Սիրիայի անկախացումից հետո, որի շնորհիվ նա հնարավորություն

ստացավ ինքնուրույն որոշել թե, որ երկրի հետ ինչ պայմաններով զարգացնել իր արտաքին տնտեսական կապերը: Դրանով իսկ Սիրիայի տնտեսության տարբեր ոլորտներում վերջ դրվեց արևմտյան մեծաշնորհներին:

Սիրիան դարձավ արաբական առաջին երկիրը, որը 1957թ. հոկտեմբերի 28-ին ԽՍՀՄ-ի հետ ստորագրեց տնտեսական և տեխնիկական համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագիր:

Իհարկե Սիրիայի մերձեցումը ԽՍՀՄ-ի հետ չէր կարող դուրս մնալ արևմտյան երկրների, հատկապես ԱՄՆ ուշադրությունից: ԱՄՆ-ն ամեն կերպ ջանում էր խոչընդոտել խորհրդա-սիրիական տնտեսական համագործակցության ամրապնդմանը, փորձելով իր կողմը գրավել Սիրիային: Արևմուտքում քաջ գիտակցում էին, որ Սիրիայի տնտեսական հզորացումը կարող է խախտել ուժերի հավասարակշռությունը Մերձավոր Արևելքում և թուլացնել ԱՄՆ-ի քաղաքական դիրքերը տարածաշրջանում:

Գլխի երկրորդ ենթաբաժնում՝ «Խորհրդա-սիրիական առևտրային կապերը 1966-1976թթ.», ուսումնասիրվում են ԽՍՀՄ-ի և Սիրիայի միջև արտաքին առևտրային կապերի առանձնահատկությունները:

1966-1968թթ. առևտրային համագործակցության վիճակագրական տվյալների համաձայն, երկու պետությունների միջև ապրանքային շրջանառությունն ունեցել է հետևյալ ցուցանիշները. 1966թ.՝ 38,7 մլն. ռուբլի, 1967թ.՝ 47,2 մլն. ռուբլի, 1968թ.՝ 56,7 մլն. ռուբլի:

1968թ. կնքվեց նոր համաձայնագիր, որով ապրանքափոխանակման վերաբերյալ 1965թ.-ից գործող պայմանագրի ժամկետը երկարձգվեց մինչև 1970թ.: Նոր պայմանագրով նախատեսվում էր երկու երկրների միջև ապրանքաշրջանառությունը մեծացնել 1,5 անգամ:

ԽՍՀՄ-ից նեկրված ապրանքները բավարարում էին Սիրիայի՝ մեքենաների և սարքավորումների պահանջարկի 50%-ը, փայտանյութի՝ 40%-ը, դիզելային վառելիքի 35%-ը և սև մետաղների 25%-ը: Միայն 1968թ. ԽՍՀՄ-ից Սիրիա արտահանվող սարքավորումների ընդհանուր արժեքը կազմում էր ամբողջ ներկրման 75%-ը:

Առևտրային կապերի զարգացման ուղղված հաջորդ քայլը 1976թ. հունվարի 1-ին Դամասկոսում կնքված առևտրային համագործակցության վերաբերյալ պայմանագիրն էր, որը ուժի մեջ էր մինչև 1980թ.: Վերոնշյալ համաձայնագրով նախատեսում էր 50%-ով ավելացնել երկու երկրների միջև առևտրային ապրանքաշրջանառության ծավալը:

Բացի մեքենաներից ու սարքավորումներից, ԽՍՀՄ-ը Սիրիա էր արտահանում նաև ցինկապատ մետաղաթերթեր, թիթեղ, չուգուն, յուղեր, դեղամիջոցներ, անվադողեր, քիմիական ապրանքներ և այլն: 1976թ. Սիրիա ներմուծված մեքենաներն ու

սարքավորումները կազմում էին ԽՍՀՄ-ից ներկրված ապրանքների 84%-ը: 1976թ. առաջին անգամ Սիրիայից ԽՍՀՄ արտահանվեցին ցիտրուսային հյութեր և տրիկոտաժային ապրանքներ: Նույն թվականին խորհրդա-սիրիական առևտրային ապրանքաշրջանառության ընդհանուր գումարը կազմում էր 235,4 մլն. ռուբլի:

1966-1976թթ. խորհրդա-սիրիական առևտրային կապերն, ընդհանուր առմամբ, կարելի է գնահատել արդյունավետ: Դրան նպաստում էին երկարաժամկետ առևտրային համաձայնագրերը, որոնցով հստակեցվում էին ապրանքափոխանակաման ծավալները, գները և վճարման մեխանիզմները: Այդ ժամանակահատվածի խորհրդա-սիրիական առևտրային համագործակցությունը մեծապես նպաստեց նաև Սիրիայի արտահանման ծավալների որոշակի ավելացմանը, և հիմք դարձավ ԽՍՀՄ-ի հետ հետագա առևտրային համագործակցության համար՝ մեծ ազդեցություն ունենալով, ընդհանրապես երկու երկրների հարաբերությունների ամբողջ վրա:

Գլխի երրորդ ենթաբաժնում՝ «խորհրդային Միության տնտեսական ու տեխնիկական աջակցությունը Սիրիային 1966-1976թթ.», հետազոտվում է ԽՍՀՄ-ի տեխնիկական աջակցությունը Սիրիայի համար տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող կառույցների շինարարության գործում:

Խորհրդային Միության և Սիրիայի Արաբական Հանրապետության միջև տնտեսական ու տեխնիկական համագործակցության սկիզբը դրվեց 1957թ. հոկտեմբերի 28-ին ստորագրված համաձայնագրով:

1966թ. ապրիլին Մոսկվայում ստորագրվեց տնտեսական համագործակցության վերաբերյալ կարևոր մի պայմանագիր, որը վերաբերվում էր հողերի ոռոգման և էլեկտրաէներգիային արտադրման համար Եփրատ գետի վրա հիդրոհամալիրի կառուցմանը: Այս կառույցը դարձավ խորհրդա-սիրիական տեխնիկական համագործակցության ամենախոշոր նախագիծը:

Տնտեսական և տեխնիկական համագործակցության ընդլայնման նոր ոլորտներին էր վերաբերվում նաև 1969թ. հունիսի 10-ին կնքված համաձայնագիրը, որով ԽՍՀՄ-ը պատրաստակամություն հայտնեց Սիրիային աջակցել հետևյալ բնագավառներում՝ նավթարդյունաբերություն, էլեկտրաէներգիայի արտադրություն և մատակարարում, երկաթգծերի կառուցում, ոռոգման ցանցի և Եփրատի ջրամբարտակի շրջանում 17 հազար հա հողատարածքի մշակման համար անհրաժեշտ տեխնոլոգիաների ու սարքավորումների մատակարարում:

Սիրիայի համար մեծ նշանակություն ունեցավ 1972թ. փետրվարի 25-ին Դամասկոսում ստորագրված տնտեսական և տեխնիկական համագործակցության վերաբերյալ մեկ այլ պայմանագիր ևս, որի համաձայն ԽՍՀՄ-ը Սիրիային պետք է աջակցեր նավթի հանույթի ոլորտում: Այն նախատեսում էր հետազոտական,

որոնողական ու գիտատեխնիկական աշխատանքների ընդլայնում վերոնշյալ բնագավառում: Խորհրդային կողմը պարտավորվում էր նաև իր վրա վերցնել Դամասկոս-Յոնս երկաթգծի կառուցումն ու հիդրոէրկրաբանական և հիդրոէլեկտրական հետազոտությունների անցկացումը Սիրիայի արևմտյան շրջաններում՝ ներառելով ջրային պաշարների օգտագործման սխեմայի կազմումը: ԽՍՀՄ-ը համաձայնվեց նաև օգնություն ցուցաբերել Լաթաքիա նավահանգստի ընդլայնման, լուսածնահանքերի (ֆոսֆորիտներ) ու բետոնային կավի հանքավայրերի մշակման, քիմիական, ինչպես նաև թեթև և ծանր արդյունաբերության գործարաններ կառուցելու գործում:

Անգնահատելի էր խորհրդային Միության դերը Սիրիայի բնական պաշարների հայտնաբերման և մշակման գործում: Հետազոտական աշխատանքների արդյունքում երկրի ընդերքում հայտնաբերվեցին նավթ, գազ, երկաթ, քրոմ և այլ բնական պաշարներ: Խորհրդային մասնագետների աջակցությամբ անցկացվեցին երկրաբանական աշխատանքներ, կազմվեցին Սիրիայի երկրաբանական քարտեզները:

Խորհրդա-սիրիական տնտեսական և տեխնիկական համագործակցության խոշոր բնագավառն էր տրանսպորտային շինարարությունը: Այն գլխավորապես իրագործվեց երկաթգծերի կառուցման, ինչպես նաև գոյություն ունեցող ճանապարհների վերակառուցման ոլորտում: 1958թ. Կամիշլի-Լաթաքիա, Յոնս-Դամասկոս ու Տարտուս-Աքքար երկաթուղային գծերի կառուցման նպատակով իրագործվեցին նախագծային աշխատանքներ:

Սիրիայում ԽՍՀՄ-ի աջակցությամբ կառուցված և վերանորոգված ճանապարհների ընդհանուր երկարությունը կազմում էր 1454 կմ:

Գլխի չորրորդ ենթաբաժնում՝ «Սիրիայի և խորհրդային Միության ֆինանսավարկային հարաբերությունները 1966-1976թթ.», քննարկվում են ԽՍՀՄ-ի Սիրիային տրամադրած վարկերը, դրանց մարման պայմաններն ու ժամկետները:

Ինչպես արդեն նշեցինք, 1966-1976թթ. Սիրիան էական ձեռքբերումներ ունեցավ տնտեսության ոլորտում. կառուցվեցին գործարաններ, ջրամբարներ, ավտոճանապարհներ, երկաթգծեր և երկրի համար կարևոր նշանակություն ունեցող այլ կառույցներ: Վերոնշյալ շինարարական աշխատանքների համար պահանջվում էին ֆինանսական հսկայական ներդրումներ, որոնք իրագործվեցին խորհրդային Միության տրամադրած վարկերի և փոխառությունների օգնությամբ:

ԽՍՀՄ-ի և Սիրիայի միջև ֆինանսավարկային հարաբերությունները կարգավորվում էին վարկային հատուկ համաձայնագրերով կամ տնտեսական ու տեխնիկական համագործակցության պայմանագրերով, և երկու պետությունների առևտրատնտեսական կապերի զարգացման անհրաժեշտ պայման էին:

Տնտեսական և տեխնիկական համագործակցության վերաբերյալ դեռևս 1957թ. կնքված առաջին պայմանագրի համաձայն, որը վերահաստատվեց 1964թ. օգոստոսի 26-ին, Խորհրդային Միությունը պարտավորվեց Սիրիային տրամադրել վարկեր: Երկրաբանական հետազոտություններ կատարող Խորհրդային կազմակերպություններին ֆինանսավորելու, ինչպես նաև հումքի և սարքավորումների տեղափոխման ծախսերը հոգալու նպատակով, Խորհրդային Միությունը Սիրիային տրամադրեց 78,75 մլն ռուբլի արժույթյամբ վարկ 2.5% տարեկան տոկոսադրույքով, 12 տարի մարման ժամկետով:

Համաձայն 1966թ. դեկտեմբերի 18-ին Եփրատի հիդրոհամալիրի առաջին բլոկի շինարարական աշխատանքների տնտեսական ու տեխնիկական աջակցմանը վերաբերող Սիրիայի և Խորհրդային Միության միջև կնքված մեկ այլ պայմանագրի, ԽՍՀՄ-ը Սիրիային տրամադրեց 120 մլն ռուբլու վարկ տարեկան 2,5% տոկոսադրույքով, որի մարումը պետք էր սկսել առաջին բլոկի շահագործումից մեկ տարի անց: Նախատեսվում էր, որ վարկի տոկոսները պետք է հաշվարկվեին համապատասխան մասի օգտագործման օրվանից սկսած և վճարվեին նրա տրամադրմանը հաջորդող տարվա առաջին եռամսյակում: Վարկի մարումը նախատեսվում էր ապրանքների մատակարարման տեսքով:

1972թ. փետրվարի 25-ին կնքվեց ևս մեկ համաձայնագիր, որով նախատեսվում էր Սիրիային տրամադրել վարկ 21 մլն ռուբլու չափով՝ 12 տարի ժամկետով, 2,5% տարեկան տոկոսադրույքով՝ Դամասկոս-Յոնն երկաթգծի շինարարությանն աջակցելու և Սիրիայի արևմտյան շրջաններում հիդրոէրկրաբանական հետազոտություններ անցկացնելու նպատակով: Ըստ այդ համաձայնագրի՝ Խորհրդային կազմակերպություններն ապառիկ հիմունքներով սիրիական կազմակերպություններին մատակարարում էին 25 մլն ռուբլի գումարի չափով սարքավորումներ և տեխնիկական պարագաներ, որոնց դիմաց վճարումը պետք է կատարվեր ութ տարվա ընթացքում՝ տարեկան 2,5% հավելմամբ:

Ատենախոսության ԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒՄԸ՝ «ԽՈՐՀՐԴԱ-ՍԻՐԻԱԿԱՆ ՄԵԿԱՌԲԱՅԻՆ ԿԱՊԵՐԸ 1966-1976թթ», անդրադառնում է երկու պետությունների մշակութային և գիտակրթական համագործակցությանը խնդրո առարկա ժամանակաշրջանում:

Գլխի առաջին ենթաբաժնում՝ «ԽՍՀՄ-ի օգնությունն ազգային կադրերի պատրաստման գործում», քննարկվում են 1966-1976թթ. գրականության, արվեստի, գիտության, կրթության ոլորտներում Սիրիայի և ԽՍՀՄ-ի միջև փորձի փոխանակման արդյունքները:

Սիրիայի և Խորհրդային Միության միջև մշակութային համագործակցության վերաբերյալ առաջին պայմանագիրը կնքվել էր Դամասկոսում դեռևս 1956թ օգոստոսի, 26-ին, որը նախատեսում էր փորձի փոխանակում գրականության, արվեստի, գիտության, կրթության և այլ ոլորտներում: Գիտական ու մշակութային տարբեր ծրագրերով ամեն տարի ԽՍՀՄ էին մեկնում սիրիացի ուսանողների մեծ խմբեր:

Սիրիացի ուսանողները Խորհրդային բուհեր մուտք գործեցին 1956թ-ից սկսած, իսկ 1972թ. նրանց թիվն արդեն հասնում էր 1040-ի՝ 812 ուսանող, 174 ասպիրանտ, 54 ստաժոր: Սիրիացի ուսանողների թվաքանակի մեծացման միտումները ԽՍՀՄ-ի բուհերում պահպանվեցին նաև հաջորդ տարիների ընթացքում: Բուհերում նրանց համար կարգում էին հատուկ դասախոսություններ՝ հաշվի առնելով այն տարածաշրջանի առանձնահատկությունները, որտեղ հետագայում պետք է աշխատեին այդ մասնագետները:

Միաժամանակ միջոցներ էին ձեռնարկվում բուն Սիրիայում մասնագետներ պատրաստելու նպատակով, քանի որ միայն արտասահմանում կադրերի պատրաստումը բավարար չէր:

Բացի ուսանողներից, ասպիրանտներից և ստաժորներից, որակավորման բարձրացման համար Սիրիան Խորհրդային Միություն էր ուղարկում նաև գյուղատնտեսության տարբեր բնագավառների մասնագետներին:

ԽՍՀՄ-ի օգնությամբ ստեղծվեցին գյուղատնտեսական գիտական կենտրոններ, որոնց ուսումնասիրման առարկան անտառային տնտեսությունն էր և հողատարածքների մշակումն ու ոռոգումը:

Գլխի երկրորդ ենթաբաժնում՝ «Խորհրդա-սիրիական գիտական համագործակցությունը 1966-1976թթ.», ներկայացվում են երկու երկրների միջև գիտական կապերի զարգացման առանձնահատկությունները:

Երկու երկրների միջև գիտական կապերը հիմքը դրվել էր 1964թ., երբ ԽՍՀՄ-ի Գիտությունների Ակադեմիայի նախագահության հրավերով Խորհրդային Միություն այցելեց Արաբական Գիտությունների ակադեմիայի պատվիրակությունը՝ ակադեմիայի նախագահի գլխավորությամբ:

1966թ. դեկտեմբերի վերջին և 1967թ. հունվարի սկզբին Սիրիայում էր գտնվում ԽՍՀՄ-ի Ա.Վ.Վիշնևսկու անվան վիրաբուժական ինստիտուտի բժիշկ-գիտնականների խումբը, որն ուսումնասիրում էր երկրում վիրաբուժության ոլորտում առկա խնդիրները:

1972թ. ԽՍՀՄ Գիտությունների Ակադեմիան ընդունեց Հալեպի համալսարանի գիտական Խորհրդի պատվիրակությանը, որը ծանոթանում էր օրգանական քիմիայի,

արևելագիտության, օպերատիվ վիրաբուժության բնագավառներում ԽՍՀՄ գիտական ինստիտուտներում կատարված գիտական հետազոտություններին:

Գիտական համագործակցության մասին կնքված մի քանի պայմանագրերի համաձայն, ամեն տարի երկու երկրների ամենահեղինակավոր գրադարանների միջև իրականացվում էր գիտական գրականության և միկրոֆիլմերի, ձեռագրերի փոխանակում:

Երկու երկրերի միջև կնքվում էին նաև գիտական ու տեխնիկական համագործակցության վերաբերյալ պայմանագրեր և համաձայնագրեր:

Գլխի երրորդ ենթաբաժնում՝ «Երկրորդ համագործակցությունն առողջապահության, սպորտի և արվեստի բնագավառներում», ուսումնասիրվում են 1966-1976թթ. երկու երկրների միջև վերոնշյալ բնագավառներում իրականացված համագործակցությունը:

ԽՍՀՄ-ի ու Սիրիայի միջև համագործակցությունը ներառում էր նաև առողջապահության ոլորտը: Խորհրդային «Կարմիր խաչ» կազմակերպության միջոցով Խորհրդային Միությունը մի քանի անգամ Սիրիային ցուցաբերել է դրամական ու նյութական օգնություն:

1975թ. փետրվարին ԽՍՀՄ-ի ու Սիրիայի միջև կնքվեց առողջապահության և բժշկագիտության ոլորտի վերաբերյալ համաձայնագիր, ինչը ենթադրում էր պրոֆիլակտիկ հատուկ միջոցառումների նախաձեռնում՝ ինֆեկցիոն հիվանդությունների դեմ պայքարելու համար:

Ազգային արվեստին ծանոթանալուն նպաստում էր նաև խորհրդային տարբեր պետություններում արվեստի տասնօրյակների անցկացումը:

Համաձայն ԽՍՀՄ-ի ու Սիրիայի միջև մշակութային համաձայնագրի՝ խորհրդային կոնսերվատորիայի պրոֆեսորները Դամասկոսում անցկացնում էին դաշնամուրի, ջութակի, թավջութակի դասեր: Իսկ Մոսկովյան կոնսերվատորիայում սովորում էին զգալի թվով սիրիացիներ:

Խորհրդային Միության և Սիրիայի միջև ակտիվ համագործակցություն էր իրականացվում նաև կինոարվեստի բնագավառում:

1975թ. ԽՍՀՄ և Սիրիայի միջև ստորագրվեց արձանագրություն՝ սպորտային համագործակցության մասին:

Գլխի չորրորդ ենթաբաժնում՝ «Հասարակական կազմակերպությունների դերը երկու երկրների միջև մշակութային կապերի զարգացման գործում», լուսաբանվում են այն հասարակական կազմակերպությունների գործունեությունը, որոնք զգալի դեր էին խաղում խորհրդա-սիրիական մշակութային կապերի ամրապնդման գործում:

Խորհրդա-սիրիական կապերի ամրապնդման գործում զգալի դեր ունեն հասարակական կազմակերպությունների ակտիվ գործունեությունը:

ՎԵՐՋԱԲԱՆՈՒՄ ամփոփվում են ատենախոսության հիմնական արդյունքները, ներկայացվում են հեղինակի եզրակացությունները:

1. Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում խորհրդա-սիրիական երկկողմ հարաբերություններն ընդգրկում էին հետևյալ երեք ոլորտները՝ քաղաքական, առևտրատնտեսական և մշակութային:

2. 1966թ. Սիրիայում ձախբասականների իշխանության գալով խորհրդա-սիրիական հարաբերությունները մտան որակական նոր փուլ: Որդեգրելով Սիրիայում «սոցիալիստական հասարակություն» ձևավորելու կարգախոսը՝ երկրի իշխանություններն ակտիվացրեցին ԽՍՀՄ-ի հետ քաղաքական, տնտեսական և մշակութային համագործակցությունը: Բնասի ձախակողմյան թևի իշխանության գալով՝ ԽՍՀՄ-ի համար նոր հնարավորություն ստեղծվեց ինչպես Սիրիայում, այնպես էլ ողջ տարածաշրջանում իր քաղաքական, տնտեսական և ամենակարևորը՝ գաղափարական ազդեցության տարածման ուժեղացման համար:

3. Արաբախրայելյան հակամարտության սրման՝ հատկապես 1967 և 1973թթ. պատերազմների համատեքստում, Սիրիայի համար հատուկ նշանակություն էր ձեռք բերում ԽՍՀՄ-ի ցուցաբերած ռազմական աջակցությունն ու զենքի ուղղակի մատակարարումը: Հատկանշական է նաև, որ արաբախրայելյան հակամարտությունն ու նրանում ներգրավված կողմերի միջև ընթացող ռազմական գործողությունները սառը պատերազմի պայմաններում, դաշտ էին ստեղծում խորհրդային սպառազինությունների փորձարկան համար:

4. 1970թ. նոյեմբերին Սիրիայում Հաֆեզ Ասադի իշխանության գալն ու «ուղղիչ շարժման» իրականացումը երկրի ներքաղաքական և արտաքին քաղաքական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական կյանքի զարգացման նոր փուլի սկիզբն էին: Թեև իր կառավարման առաջին տարիներին Հաֆեզ Ասադը շարունակում էր առաջնային տեղ հատկացնել ԽՍՀՄ-ի հետ հարաբերություններին, սակայն 1973թ. հոկտեմբերի արաբախրայելյան պատերազմից հետո տարածաշրջանում ստեղծված նոր իրադրությունը ստիպեց վերջինիս որոշակի փոփոխություններ կատարել իր արտաքին քաղաքական կողմնորոշումներում: Վերոնշյալ պատերազմից հետո Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադատի արտաքին քաղաքական ուղեգծի փոփոխությունն ու ԱՄՆ-ի հովանու ներքո Իսրայելի հետ անջատ համաձայնագիր կնքելու քաղաքականությունը, 1975թ. Լիբանանում բռնկված քաղաքացիական պատերազմն ու տարածաշրջանային այլ իրողությունները 1970-ականների կեսին ստիպեցին Սիրիային ակտիվացնել իր

շփումներն Արևմուտքի՝ մասնավորապես ԱՄՆ-ի հետ և վերանայել բացառապես ԽՍՀՄ-ի հետ մերձեցման քաղաքականությունը: Այս ամենի հետևանքով 1970-ականների երկրորդ կեսից սկսած Խորհրդա-սիրիական հարաբերություններում նկատելի է դառնում որոշակի սառեցում, որը շարունակվում էր 1980-ականներին:

5. Ուսումնասիրվող շրջանին հաջորդած տարիներին՝ ընդհուպ մինչև ԽՍՀՄ-ի փլուզումը, չնայած Խորհրդա-սիրիական հարաբերություններում առկա որոշակի սառեցմանը, այնուամենայնիվ, երկկողմ շահերից ելնելով հարաբերությունները շարունակվում էին՝ ներառելով տնտեսական և մշակութային ոլորտները, ինչի ապացույցն է 1980թ. կնքված Խորհրդա-սիրիական համաձայնագիրը:

Թ՛ե՛ ԽՍՀՄ-ը և թ՛ե՛ Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունը ուսումնասիրվող շրջանում շահագրգռված էին երկկողմ քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կապերի ընդլայնմամբ և ակտիվացմամբ: Կողմերից յուրաքանչյուրն իր շահերից ելնելով՝ փորձում էր առավելագույն օգուտ քաղել Խորհրդա-սիրիական հարաբերություններից: ԽՍՀՄ-ը Սիրիայի հետ հարաբերությունների բարելավմամբ փորձում էր իր ռազմավարական դիրքերն ամրապնդել մերձավորարևելյան տարածաշրջանում: Սիրիան, իր հերթին, օգտագործելով ԽՍՀՄ-ի հետ իր համագործակցությունը, փորձում էր ամրապնդել տարածաշրջանում իր դիրքերը՝ ԽՍՀՄ-ից ստանալով դիվանագիտական, ռազմական, ֆինանսական և տնտեսական բազմակողմանի աջակցություն:

ԱՏԵՆԱԽՈՒՄԻԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ԶԵՂԻՆԱԿԻ ԶՐԱՏԱՐԱԿԱԾ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Սիրիայի և Խորհրդային Միության ֆինանսավարկային հարաբերությունները (1966-1976թթ.), Գիտություն և տեխնիկա, հ. 5, Երևան 2007, էջ 17-20:
2. ԽՍՀՄ-ի աջակցությունը սիրիական կադրերի պատրաստման գործում (1966-1976թթ.), Արաբագիտության ուսումնասիրություններ, հ. Բ, Երևան 2007, էջ 32-39:
3. Խորհրդա-Սիրիական քաղաքական կապերի զարգացումը (1966-1970 թթ.), Արաբագիտության ուսումնասիրություններ, հ. Բ, Երևան 2007, էջ 16-31:

Азатян Гегам Гришаевич

“СОВЕТСКО-СИРИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ 1966-1976”

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – “Всемирная история”

Защита состоится 18-го июня 2007 г. в 15:00 часов на заседании специализированного совета 006, по адресу: 0019 г. Ереван, просп. Маршала Баграмяна 24г., Институт Востоковедения НАН РА.

РЕЗЮМЕ

Изучение советско-сирийских отношений с 1966 по 1976гг. имеет политическую важность и научную актуальность.

Во время холодной войны противостояние США и СССР непосредственно отражалось и на ситуации на Ближнем Востоке, в том числе и на отношениях СССР с его региональными союзниками.

Изучаемый период советско-сирийских отношений, который является частью советско-арабских отношений, по праву можно считать одним из самых динамичных этапов развития.

В течение холодной войны СССР обращал особое внимание на развитие отношений с Сирией, считая ее одной из главных союзников в регионе.

Актуальность темы диссертации обусловлена важностью системного изучения политических, военных, экономических и культурных отношений между Сирией и СССР.

Изучение советско-сирийских отношений данного периода ценно и по причине того, что именно в этот период были на практике осуществлены заключенные ранее договора между двумя странами, что подняло отношения на качественно новый уровень.

Изучение темы важно также для более верного понимания политики СССР в отношении ближневосточного конфликта в изучаемый период.

Анализ советско-сирийских отношений в 1966-1976 гг. полезен с точки зрения оценки изменений, произошедших в российско-сирийских отношениях после распада СССР.

В первой главе диссертации (Советско-сирийское политическое сотрудничество) освещается история установления советско-сирийских отношений, рассматриваются основные аспекты советско-сирийского политического сотрудничества и межпартийных связей между КПСС и ПАСВ, а также военного сотрудничества в период с 1966 по 1976гг.

Вторая глава диссертации (Развитие торгово-экономических отношений между СССР и Сирией) посвящена многообразным аспектам советско-сирийских торгово-экономических связей, рассматриваются торговые отношения, экономическое и техническое содействие СССР, а также кредитно-финансовые взаимоотношения двух стран.

В третьей главе диссертации (Советско-сирийские культурные связи) анализируется сотрудничество двух стран в сфере культуры, где рассматривается развитие научных связей, сотрудничество в области здравоохранения, спорта и искусства, а также роль общественных организаций в развитии культурных связей между двумя странами.

На основании проведенного исследования в заключении диссертации делаются выводы по основным рассмотренным вопросам.

Gegham Azatyan

SOVIET –SYRIAN RELATIONS IN 1966-1976

